

EÖRSI ISTVÁN:

IDŐM

GOMBROWICZCSAL

Április Első bejegyzés

„A háborús évek tapasztalataiból megtanultam: nem szabad csak azért tollat venni a kezünkbe, hogy közöljük másokkal a keserveinket és belső ziláltságunkat, mert ez olyan silány áru, amelynek előállításához nincs szükség különösebb erőfeszítésre, következetesképp nem is tisztelhetjük magunkat érte; aki látott már porba döntött milliós várost, több kilométernyi utcát, amelyen nemhogy ember, de még egy macska, még egy kóbor kutya sem található – az gúnyos mosollyal gondol a kortárs költőknek a nagyváros – de valójában saját lelkük – pokláról írt verseire.” Czesław Miłosz könyvéből, „A rabul ejtett értelm”-ből valók ezek a sorok. Auschwitz utáni gondolatot közvetítenek, ez a híres adornói aforizma miłoszi változata. Verset írni Auschwitz után is lehet – de a személyes nyomorúság témakörei elsilányultak. A könyv egy későbbi tanulmánya még tovább megy: „A forradalmárok költészete művészi szempontból általában magasabb szinten áll, mint a bensőségebb művészek költészete, mert az emberi vágyakhoz közelebb álló költészet felszabadítja a szavakat a mulandó irodalmi divatok uralma alól. A forradalmi költészet gyengesége akkor bukkan felszínre, amikor az áhított jövőt már mint elért vagy a földgolyó egyik részén megvalósulóban lévő állapotot kezdi dicsélni.” Elképzelem, milyen képet vágna mélyen tisztelt kartársaim többsége e jelenleg oly kevésbé divatos fejtegetés olvasása közben: mint ha némelyes poshadt uborkalét kortyolgatnának, vagy szagolgatnák hajdankori börtönbeli babfőzelékem gázolajillatát. Rádadásul Miłosz, ez a vitathatatlanul jelentős költő, még csak nem is a szó Shelley-féle vagy petőfisi értelmében forradalmár: egyszerűen tudja, hogy a költészet hermetikus világa öncsalás és absztrakció, a tartalmak kívülről kerülnek a legmélyebb lelkek mélységeibe is, és ha e folyamat során kiszűrődnek közülük auschwitzi korunk szenvedésének tényei és forrásai, akkor a komplikált meghasonlások és panasztírás vagy mókás disszonanciák pusztán divatszükségleteket elégítenek ki (ha nem viselik magukon egy általánosításokra kényszerítő, nagy személyiség bélyegét). Miłosz igazsága, bármilyen népszerűtlen is, ma még nyilvánvalóbb, mint a világháborút követő években: a kilométernyi romotcák vagy az éhen halókkal telepített sivatagok látványáért már úgy sem kell kelnünk – betódulnak ezek a lakásainkba, az ágyunkig hatolnak, ahol szeretónkkal fekszünk, bebukfenceznek a szánkba, amikor egy pulykacombtól megkísértve kinyitjuk.

Nagyon is megértem Gombrowiczot, aki e „hallatlanul tanulságos és ösztönző” könyv elolvasása után azon tűnődött, hogy a szerző, aki kollégája a lengyel írásban és az emigrációs létben is, nem annyira a nyugati civilizáció védelmező-

jeként érdeklí őt – holott műve elsősorban erről szól, lapjain az értelmet a kommunizmus ejtette rabul –, hanem mint a Nyugat ellenfele és riválisa. Aki az ellenállási mozgalom résztvevőjeként közvetlen közelről szenvedte végig a varsói gettó elpusztítását, annak a béke kitörése után sem könnyű napirendre térnie élményei fölött. A bűnökért, amelyeket ez esetben elsősorban a hitleristák követtek el, az egész emberi civilizáció felelős. Akit torkon ragad ez az érzés, annak – ha szellemileg ad magára valamit – nehéz beolvadnia a polgári társadalom öntötégelyébe. Miłosz a kommunizmus felé trappoló Lengyelországban szerzett tapasztalatairól szólva ironikus objektivitással emlékezik meg egy rabul ejtett értelmű „barátjáról”, aki féltette őt, mert állandóan a balti népeken meg a légereken járt az esze, de szerette is, „mert felfedezte bennem a burzsoázia iránti undort, vagyis az undort azon ostoba és ködös mentalitás iránt, amely képtelen megragadni a mozgásban levő jelenségek éles képét”. „Az új embertípust teremtő országok határain kívül mindenütt hontalannak kellene éreznem magamat” – írja ebben a könyvben, melyet az úgynevezett új embertípus megteremtésével járó elképesztő testi és lelki borzalmaknak szentelt. Miłosz ugyanis „kemény, derűs és tiszta” emberekre vágyakozott, és a valóságos emberek – köztük önmaga is – undorral töltötték el, mert nem ilyenek voltak. Gombrowicz – gondolom – ebben az undorban ismert rá arra a lelki energiára, amelyből hasznosítható a fejlett civilizáció mögött kullogó kelet-európai: ha éretlenségét átlátva nem idomul a mérsékelt lelki komforttal csábító nyugati ideálokhoz, akkor fölébük kerekedhet legalább az igények szintjén. Az állapotok fürdőkádjában való heverés helyett a szellemi éberségre kényszerítő folyamatok vonzásában élni: ez a boldogtalanságon kívül olyan készségekkel ajándékozhat meg bennünket, melyek boldogságforrások: örömet fejtenek ki az egymást követő pillanatok összecszerelhetetlenségéből és rendetlen rendjéből. Ezért hozható összefüggésbe „A mozgásban levő jelenségek éles képe” iránt érzett érdeklődés Miłosznál a forradalmi költészet szeretetével.

Miłosz 1953-ban Franciaországban adta ki mindenki számára kényelmetlen könyvét. Könyörtelen és meggyőző kommunizmuskritikája miatt ez nálunk csak mostanában jelenhetett meg, és az olvasók többsége – gondolom – átsiklott e kritika különleges, időszerületlenek tetsző nézőpontján. Pedig éppen attól olyan elgondolkodtató, hogy nyoma sincs benne a bankszámla-tulajdonosok felsőbbbségi érzésének, sem a gőgnek, mely áthatja a nyugati társadalmak jól működő gépezetének példásan olajozott fogaskerekeit. Nem tartom elképzelhetetlennek, hogy Miłosz azért tekint a belső ziláltság líráját silánynak, mert személyiséggé stilizálja a fogaskerékbe beletörődött személyt, anélkül, hogy ennek e transzfiguráció érdekében változtatnia kellene önmagán vagy életkörülményein.

Második bejegyzés

Gombrowicz egy esős szombati estén valamelyik Buenos Aires-i kávéházban emigráns lengyel folyóiratban egy tudósításra bukkan: öregurakból álló zsűri tanakodik, kinek ítélje az 1961-ben megjelent mesterművek közül *Az év legjobb könyve* díját. A tudósító bennfentességét mi sem jellemzi jobban, mint hogy még a menüt is közli, melynek elfogyasztása közben a döntés megszületett. Büszkeségtől dobogó szívvel veszem tudomásul, hogy az utolsó előtti fogás „Paupiettes de veau hongroise”, vagyis göngyölt borjú magyarosan, és tetszik az utolsó fogás neve is: „Sufflé grand succès” – ilyen nagy tekintélyű tanácskozássok alkalmával a felfűjt nem hiányozhat a tárlól. Gombrowicz derül, miközben maga elé képzei „Az Akadémiának ezt a megindító utánzatát, az irodalom utánzatát”, a szónoklatokat, a bókákat, anekdotákat, hízelgéseket – azt a folyamatot, amelynek során tizenkét korosabb úr megtámogatja egymást – „És miért is ne támogatnák egymást, amikor többségük (néhány dicséretes kivételtől eltekintve) csak fáradságosan áll meg saját erejéből a lábán?” Gombrowicz a szóban forgó urak „föltrebb tisztességes szellemi tehetetlenségéről” élcelődve egy roppant szokatlan csínyről is beszámol, egy olyanról, amelyet nem a tudósításból következtetett ki. Valaki, akiről jobb körökben beszélni sem illik, akit „utálnak és elfojtanak a tudatalatti sötét tartományában”, nagy titokban odalopódzott a díszesen terített asztalhoz, éppen amikor az utolsó fogást fogyasztották, lecsente a tárlól a „grand succès”-t, és fel is falta azon melegében – az öreguraknak pedig csak a felfűjt maradt.

Harmadik bejegyzés

Elhatároztam, hogy módszeresen kiírom magamból irodalmi sérelmeimet. Papírra kopogtam vagy tizenöt oldalt, panszelleltár, analízis, bosszúdöfködés, ettől megkönnyebbültem, és könnyű kézzel cikket remekeltem, egy régóta esedékest. Majd elolvastam a sérelmi szöveget, és kiröhögtem magam: hogyan szívhattam mellre azt, ami egy viccel is elintézhető? Csak szégyenkezhetek, hogy nem jutott eszembe egy olyan jó tréfa, mint amelyet Gombrowiczról éppen az imént idéztem.

Igen ám, csakhogy én olyan ember vagyok, aki látni sem bírja az ételmaradékot, inkább befalja még barátai után is, a zsírt kitunkolja a tepsiből, az almát csutkástól eszi meg. A pénzzel hanyagul bánok, de még egy tíznapos kenyércsonkot sem dobok szemétre. Hogyan hajítsam ki akkor ezt a tizenöt oldalt? A szívem szakadna meg. Ismét nekiveselkedem tehát, hogy megmentsem belőle, ami talán megmenthető.

Kezdem a látellellettel.

Állami díjat először és utoljára huszonegy éves koromban, vagyis 1952. április 4-én kaptam, a József Attila-díj harmadik fokozatát, Rákosi Má-

tyás hatvanadik születésnapjára írott elbeszélő költeményemért, mely művészi színvonalát tekintve harmonizált a témával. Még kötetem sem volt akkor. A Kádár-korszakban nem számíthatam hivatalos elismerésre. Az 1989-es rendszer-változás után az Írószövetség prózai szakosztálya egy ízben József Attila-díjra javasolt – akkortájt jelent meg egy verseskönyvem, *Kilenc dráma* című kötetem, és börtönmemoárom, az *Emlékezés a régi szép időkre*. Az Írószövetség választmánya nem támogatta a szakosztály javaslatát. A Kossuth-díjjal összefüggésben bizonyára fel sem merült a nevem.

A Magyar Tudományos Akadémia kebelén belül nemrégiben alakult egy művészeti akadémia, melynek először írói tagozatát szervezték meg. Az Akadémia elnöke, nyilván a politikai konszenzus reményétől áthatva, összehívta a népi és az urbánus irodalom két guruját, Csoóri Sándort és Konrád Györgyöt, továbbá még néhány idős író és eléjük terjesztette az általa javasolt író-akadémikusok listáját. Az ad hoc testület két kivétellel jóváhagyta ezt – a másik kivétel Faludy György volt. A televízió nyilvánossága előtt bemutatkozó társaság néhány vitathatatlan rangú írón kívül irodalomtörténeti relikviákból, továbbá olyan kollégákból tevődött össze, akiket az alapító atyák és anyák pártfogása, vagy egyéb kapcsolataik, pozícióik emeltek akadémikussá. Az alsó korhatárt hatvan évben szabhatták meg. Két kiváló tagjának halála után ez a testület a maga egészében olyan elszomorítóan hatott, hogy pár napja, az átlagszínvonalat és tekintélyt növelendő, kibővítették néhány fiatalabb íróval.

Hadd biggyesszek egy statementet ehhez a láteléhez:

Az általam művelt műfajokban – líra, dráma, elbeszélés, esszé, publicisztika, memoár, műfordítás – létrehoztam néhány olyan munkát – a sok sikeres mellett –, mely a kor java terméséhez tartozik. Fejlődésem egyetlen területen sem tekinthető lezártnak.

*

1960. augusztus 19-e óta – ekkor szabadultam a Gyűjtőfogházból – Magyarországon az írók között az 1981-ben meghalt Gáli Józsefen kívül csak kurta időre akadtak barátaim, a szó igazi értelmében. Szeretve csodált mestereimtől – Lukács Györgytől és Déry Tibortól – fokozatosan emancipálódtam, miközben változatlan érzelmeimet mind több kritika és – Déry esetében – csalódással határos nehezítés hatotta át. Főként kortársaim közt szigetelődtem el: néhányukkal összehoztak a Kádár-rendszer által ránk erőszakolt kényszerpályák hasonlóságai, de ezek a kapcsolatok legkésőbb a szabadság kirobbanásakor (1989) meglazultak, sőt olykor – összeegyeztethetetlen szabadságértelmezésünk következtében – ellenségeskedésbe csaptak át.

Meggondolodtató, hogy külföldön szert tettem néhány íróbarátra. Mindenekelőtt Danilo Kišre gondolok. Halála óta alig érzékelhető sugárzást érzékelek emléke körül, és ez óvatossá tesz: hátha stilizálom, átfestem kapcsolatunkat. De nem: őt egyszerre szerettem mint író, mint szabad embert, mint Valakit, kapcsolatunk – még ha ritkán találkoztunk is – folyamatos volt. Ismertük egymás ízlését, asszonyait, jóváhagytuk egymás létezését. Barátság fűz Allen Ginsberghez is, habár ő nyilván többet jelent nekem, mint én neki. Fordítójaként ismerkedtem meg vele, partvonalra szorított értelmiségi egy nagy nemzet nagy költőjével, aki egy legalább húsz éven át történelmi fontosságú világmozgalomnak – a beatkultúrának – elismert vezére volt. Együttléteink idején

azonban ennek a különbségnek nincs jelentősége: gyöngéden hagyjuk jóvá egymás személyiségét és emberi színvonalát.

Megfigyeltem azt is, hogy néhány vajdasági magyar, továbbá németországi német íróval is könnyebben barátkozom, otthonosabban érzem magam a körükben, mint a magyar írói társadalom kebelében. Mi lehet ennek az oka?

Ebben a könyvben beszámoltam már arról, hogy a börtönből szabadulva egy rossz lelkiismerettel konszolidálódó országra találtam, olyanra, melynek szellemi vezetői visszavonhatatlan gesztusokkal ajándékozták meg a hatalom bitortlóit. Erre nem voltam felkészülve, a váratlan helyzetre kétségbeesetten, olykor talán hisztérikusan is reagáltam. Nemzedéktársaim – köztük egykori barátaim – alkalmatlan időben felbukkanó mementóknak tekintettek és nem kértek belőlem. A konszolidáció szelektív hallgatási tilalommal sújtott bennünket – tabutéma volt például az '56-os forradalom, mely változó mértékben ugyan, de csaknem minden jelentősebb író életében szerepet játszott. Mármost az írók szabad lelkek – nem tűrik a méltatlan korlátozást. Hogy szabadnak érezhessék magukat a politika tabujától, egyezményes, néma egyhangúsággal arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a politikai hevület az irodalomban korszerrűlten. Én azonban, más élmények fogságában, már a börtönben írtam politikai verseket, és ezzel a tevékenységemmel szabadulásom után sem hagytam fel. Hiába hozott buzgólkodásom méretlenül becsesebb termést az '56 előttinél, kollegáim fejszoválván rám sütötték az avasság és költőietlenség bélyegét.

A publicisztika műfajában – melyet a hatvanas évek közepe óta művelek – a mérvadó közvélemény inkább elfogadta a politikumot, már csak azért is, mert svejkes cselekkkel, ürügyről ürügyre szökdécselve, közös nyomorúságainkat vettem célba. Mégis csakhamar csobogni kezdett két konfliktusforrás. Először is kiderült, hogy a Falak – ez volt a korszak kedvenc metaforája, legalábbis Kovács András 1967-ben készített hasoncímű filmjét követően – nem ott magasodnak, ahol az egyszer már megégett talpú értelmiség képzele. A falak hátrálnak időnként vagy hátrébb tolhatók, esetleg benyomhatók itt-ott, mert nem mindig és nem mindenütt egyformán kemények. Így hát mindazok, akik abból a posztulátumból merítették erkölcsi erejüket, hogy a Falakig – a Kádár-rendszer által kínált kompromisszum végső határáig – el kell menni, nem térhettek ki a kérdés elől, hogy valóban ezt tesz-e. Mivel a nem túl népes írói ellenzék többi tagja vagy nem politizált írásaiban, vagy nem publikált Ma-

gyarországon, éppen az én cikkeim gátolták meg a Fal-metaphora bajnokait abban, hogy erre a kérdésre jóhiszeműen igennel feleljenek. Ráadásul ebbe a kényelmetlen helyzetbe egy olyan átkozottul baloldali, sőt mi több, urambocsá! marxista személy hozta őket, amilyen én voltam akkoriban. Ebből fakadt a második konfliktus. Ugyanis – és ezt nem rosszállóan mondom, csak a tényt állapítom meg – a hivatalos íróból és a különbéküket rossz szájjal élvező valódi minőségéből egyaránt hiányzott a baloldali érzület és világertelmezés. „Pistám – mondta egy társaságban Weöres Sándor –, mindig elolvasom a cikkeidet.” A nagy költő szavaitól megilletődve ezt motyogtam: „Örülök, hogy tetszenek.” – „Nem tetszenek! – kiáltotta Weöres álméltkodó, magas hangon –, elolvasom őket!” Ez ám az elismerés! Nehéz lehetett elfogadni, hogy valaki ellenzéki játékaikat olyan álláspontról űzi, amely közelebb áll a rendszer alibiként használt ideológiai alapjaihoz, mint azokhoz az öröknek vallott esztétikai és etikai értékekhez, amelyek fogódzót, sőt tartást is adtak az állam által diktált, mind méltányosabbá váló közmegegyezés elfogadásához.

Tovább fokozta társtalanságomat – majdnem magányt írtam, de ez a szó gyötrőttebb lelkekhez illik –, hogy egyre kevésbé fogadtam el a magyar kultúra önértékelő teljesítményeit. Még a hatvanas évek elején belefogtam egy szatírába: valamely kis állam diktátora vasúton a szomszéd országba utazik. Két kilométerrel a határon túl a kalauz nem ismeri meg és kéri a jegyét. Saját honában még a borbélyműhelyeket is gigászi portréi díszítik – itt már a kutya se tudja, hogy ki fia-borja. Politikai szatírárt terveztem,

terveztem, de fel kellett ismernem, hogy csaknem az egész magyar kultúra osztja elképzelt diktátorom végzetét. Írhatnám ezt nyelvi elszigeteltségünk számlájára, hiszen a gyér számú kivételek – elsősorban Bartók és Lukács – nem nyelvi, illetve nem magyar nyelvi közeget használva törtek át a határokon. De ez az egy tényező önmagában nem magyarázhat meg évszázados, makacs tényeket. A magyarázat sok esetben történelmi fejlődésünk provincializmusában keresendő, melynek ódiómát nem provinciális személyiségeknek is viselniük kellett. Ennek ellenhatásaképpen a magyar sajátosságok és lehetőségek számára önálló érték-hierarchia épült ki, melyet a mindenkorai nemzet-szépítő okavodtak összemérni az értékek nemzetközileg kialakult rendszerével. Ezt a mulasztást egy-két rendkívüli szellem kivételével nemigen tették szóvá, mert elmaradottságunk következtében nálunk nem alakult ki organikusán a nemzet testéből öntudatos polgárság, se polgári intézmények, se citoyenszellem. Ezért láthatták Petőfit üstökösnek legjobb kortársai és az utókor is: nem voltak közvetlen előzményei, aztán a diadal és mámor kurta periódusa után megszámlálható barátaival egyetemben megszegyenítő módon lerángatták egéből, legnagyobb dicsőségére.

Mivel a magyarság 1867 óta kis megszakításoktól eltekintve változó mértékben vacak kompromisszumokban él, a mindenkorai vezető rétegekkel összefonódott értelmiség a fogalmak tisztázása helyett a fából-vaskarika-gyártásra rendezkedett be. Mindenáron szeretni kívánta azt a kisebb rosszat, amelyre rábeszélte magát. Sikerét bizonyítja a hasonló ívű pálya, amelyet e korszak három tartós uralmú uralkodója írt le a magyar szívekben. Ferenc József, Horthy és Kádár egyaránt tömeggyilkosként kezdte kormánykodó működését, és néhány évtized alatt mindhármán a nemzet szerető és szeretett atyáivá tornázták fel magukat. Ebben a káprázatos teljesítményben a fizetett kultúrlegényeken kívül közreműködtek előkelő szellemek is: a finom rezignációtól az elefánt-csonttoronyig szállították a különféle apolitikus tendenciákat, továbbá az antiintellektualizmust, a gondolkodás gyanúba keverését, főként a művészet területén.

Milyen következtetéseket vontam le a magyar kultúrának ebből az „éretlenségéből”? Gombrowicz műszava helyénvaló itt, hiszen ő is a mienkel sok rokon vonást felmutató kisállami nyomorúsággal nézett farkasszemet. „Létezésünk azon alapult, hogy túl kevésbé kristályosodott ki, formánk azon, hogy nem igazán illett ránk. Éppen ez a meg-nem-felelés definiált bennünket.” Gombrowicz – mint erről írtam már – azt javasolja, hogy ne rejtjük el éretlenségünket, hanem valljuk meg nyíltan és a segítségével próbáljunk tovább jutni. De hová?

Rossz alternatívákat könnyű találni. Németh László „mélymagyar” elmélete, a belé tömött rasszista robbanóanyagotól eltekintve is, azért volt olyan pusztító, mert a magyar jellegnek nem pusztán valamiféle milyenséget, hanem különleges, értékhangsúlyos minőséget is tulajdonított. Az éretlenség ilyen, vagy másilyen megdicsőítésével szemben áll, mint másik hamis alternatíva, a kialakult nyugat-európai formák kritikátlan átvétele. Gombrowicznak abban is igaza van, hogy a művészetben az ilyesfajta idomulás másodlagosságra vezet. A stílári ismérvek elsajátíthatók, de az autentikus műalkotásig vezető értelmi és érzelmi utak kiépíthetlensége folytán az ilyen teljesítmény – ha nincs különleges, személyes története – a levegőben lebeg és mintába kapaszkodik, hogy le ne zuhanjon.

Csak egyéni válaszok adhatók arra a kérdésre, hogy miként szabadulhatunk felvállalt éretlenségünkől. Én a magam számára, még mielőtt Gombrowicz nevével találkoztam volna, Brecht

szövegeiből szűrtem ki a vágyott ösztönzést és útmutatást. Brecht szerint a gondolkodás éppolyan elementáris szenvedély lehet, mint a szerelmi vágy vagy a halálfélelem. Márpedig ha szenvedély, akkor művészi anyag is, mely megformálásra vár. Ez a felismerés privát szerencsém gyümölcse: nemcsak az irodalomból, hanem az életből is jól ismertem olyan Faustokat és Hamleteket, akik e szenvedély bolondjai voltak. A művészi vákuumban, amely szabadulásom után beszívott magába, és a bennem elszabadult érzelmi zűrzavarban ösztönösen a gondolkodástól mint művészi princípiumtól vártam, hogy elvezessen valamiféle szintézisig. Erre a princípiumra nemcsak az esszé és a publicisztika, hanem a líra és a dráma terepén is nagy súlyokat raktam, bízva e műfajok teherbírásiában. Úgy gondoltam, hogy elszellemtelenült világunkban, melynek fennmaradását hihetetlenül bonyolult, sokrétű, egymással szakadatlanul harcban álló érdekek biztosítják és veszélyeztetik, és amelyben roppant intézmények hálózata gondoskodik a homo sapiens szellemi éberségének elandalításáról, a meghasonlottságban is egységes művészi világkép létrehozásában kitüntetett szerep juthat az intellektusnak. Az a naiv egység, mely a vallásos világképekben él, és amely Homérosztól Tolsztojig a művészetben is megvalósult olykor, az első világháború óta nem volt helyreállítható. A „Minden egész eltört” elementáris élménye meggátolta ezt. Az avantgárd nagy mesterei bevallottan a cserepekből építkeztek. Vagy egyetlen cserepet – például a végpontját – nagyították világnyivá, mint a drámaíró Beckett. Vagy intellektuális szintézisek segítségével keresték az utat vissza, az elvesztett teljességhez, mint Musil, Thomas Mann vagy Brecht. Vagy egyszerre több módszert is alkalmaztak, mint Gombrowicz.

Tudtam persze, hogy az intellektualizálódás az én esetemben művészi lehetőségeim korlátainak kényszeréből is fakad. Hiányzik belőlem a képesség az emberek életének széles körű ábrázolására, tárgyi világunk gazdag, körültekintő meglevenítésére (amit sok klasszikus írónál annyira csodálok). Abba is bele kell törődnöm, hogy a történeteket többnyire csak gondolati koncentrátságukban tudom végigmesélni. Ezért a deficiéért úgy próbáltam kárpótolni magamat, és akkor még alig remélt közönségemet, hogy drámáimban a gondolati konfliktusokat a halálos fenyegetettség szituációjában bontakoztattam ki, verseimbe pedig...

Hohó! – ebbe a csapdába nem mászom bele, hiszen – drámáimtól eltérően – őket rajtam kívül valóban csak igen kevesen becsülik érdemük szerint. Beható elemzést érdemelnének – de ki végezhetné el ezt a régóta esedékes feladatot? Egyetértek Brecht 1927-ben megfogalmazott definíciójával: „Minden nagy versnek dokumentumértéke van. Szerzőjének, egy fontos embernek a beszédmódját foglalja magában.” Ki szűrhetné ki fölöttébb vegyes értékű terméséből azt a néhány darabot, mely megfelel ennek a követelménynek? Gyanítom, hogy erre a munkára – ha sikerül kordában tartanom a téma iránt érzett gyengédségemet – én vagyok a legalkalmasabb. El is végzem, mihelyt annyi időt szánhatok rá, amennyit megérdemel.

Teljes mértékben tisztában vagyok azzal, hogy önvédelmi hadmozdulataimat ízléstelen kérdésnek tartják majd a finomabb lelkek. Közülük néhányan feltehetően rábólintanak elvi fejtegeté-

seimre, aztán hozzátesszik: összes igazságom sem javítja fel egy jottányival sem szépirodalmi munkásságom színvonalát. Ebben előre egyetértek velük, de persze annak tudatában, hogy másrészt az elmarasztaló vélemények sem rotnak rajta. Azért védem magamat, mert szerintem az el-nem-ismert értékek védelemre szorulnak.

Legtöbb íróársamnak nincs szüksége arra, hogy ilyen kínos eljárásához folyamodjon. A kádárizmus évtizedeiben klikkeken, véd- és dacszövetségeken, továbbá kocsmái és házon belüli összecsimpaszkodásokon kívül kialakultak olyan szekértáborok is, amelyekben a kiválóbb írók egymást védtek a meg-megújuló pártállami szektarianizmus támadásaitól. Ezekből én – a már kifejtett okok miatt – kimaradtam, bár akkoriban engem sem illett bírálni. Pusztító hatásának, ám-bár logikusnak is tartom, hogy az irodalmi életnek ez a struktúrája mindmáig nem bomlott fel. A siserahad köznapi buzgólkodásáról beszélni sem érdemes, de hogyan áll ebből a szempontból a jó írók többségének szénája? Esszéisztikus-kritikai munkákat tartalmazó kötetekben mindmáig egyetlen bíráló szóval sem illetik kortársaikat. Mély tisztelettel méltatják egymást, a zsenialitásnak járó adót is kölcsönösen le-leróva. Némelyek ilyen jellegű írásaiból a saját értékrendjük sem következtethető ki: lapjaikon a halhatatlan klasszikusokat és a közepes kortársakat az elismerés és csodálat hasonlóképpen temperált fuvalmai legyeznek körül. A patetikus hajlamúak csinos kis hódolói kart toboroznak maguk köré, műftészekből, akik inkább leharapnák a nyelvüket, mint hogy egyetlen bíráló szót engednének meg maguknak a Mesterről, továbbá ifjú tisztelőkben, karrierista claquerökből és sznobokból. A pártállam összeomlása után négy évvel megállapíthatjuk: az irodalmi életnek ez a torzulása függetlenedett a kiváltó okoktól. A kiválóságainkat oltalmazó kritikátlanság parancsa megszeghetetlen. Én mégis sorozatosan megszegtem ezt – 1989 előtt többnyire szóban, majd egyre gyakrabban írásban

is, értetlen megütözéseket kelteve. Aki tehát visolyog önopológiámtól, vegye fontolóra, hogy a többi író nem kényszerül erre, mert ők önvédelmi reflexszel egymást védik.

*

Megemlítem még, hogy akár tetszik nekem, akár nem, verseim és drámáim eltávolodtak a magyar irodalom folyamatosságától, holott Magyarországon szerzett élményeimet dolgoztam fel bennük magyar nyelven és munka közben mindig éreztem a magyar költők ösztönzését. Erre Nyugat-Németországban döbentem rá, 1983 és 1986

között. Szépirodalmi munkáimnak, ironikus dialektikájuk és gondolati anyaguk folytán, és részben a belőlük kikövetkeztethető értékrend miatt, több közük van bizonyos német irodalmi tendenciákhoz, mint a kortársi magyar irodalomhoz. Ezt nem tekintem érdemnek, de nem is takargatom. Ilyen irányban indultam meg a magyar „éretlenség” felvállalása után, mások más irányban haladnak. Remélem, közeledhetnek egymáshoz, talán találkozhatnak is még a különféle utak.

Negyedik bejegyzés

Első nyolc iskolai évemben főleg a foci érdekelt. Féléves bizonyítványaimban rendre szerepelt egy-két elégtelen, amelyet év végéig arcom verejtékével javítottam elégségesre. Tizenöt éves koromban, amikor már nagyon foglalkoztatott az irodalom is, valamelyik házi dolgozatomra, melyben Babits szonettjét, *A lírikus epilógját* elemeztem, kétharmadot kaptam. Mivel tanárom piros

tintával sehol sem piszkolt bele a szövegembe, kérdőre vontam, hogy miért nem adott munkámra jobb osztályzatot. „Mert a dolgozátot nem magá írtá” – magyarázta palócos vagy tótos hanghordozásával. „Akkor miért nem tetszett elégtelent adni?” – érdeklődtem. „Mert háthá magá is írt bele válámit” – mondta.

Csak tudnám, miért tündöklött fel bennem ez az emlék, míg írói pályafutásom titkait bogoztam?